

JANUSZ STOPYRA

Wrocław, Polen

Kulturowe i językowe podstawy warsztatu pracy tłumacza

Działalność tłumacza wymaga, oprócz odpowiedniego warsztatu wiedzy językowej, bardzo szerokiej wiedzy ogólnej, a także erudycji i wiedzy fachowej na tematy poruszane w tłumaczeniach. W niniejszym artykule podjęta została próba wyłowienia najistotniejszych elementów w pracy tłumacza, szczególnie jednak dotyczących zagadnień językowych i kulturowych.

Praca tłumacza wymaga znajomości kultury języka wyjściowego i docelowego wraz z elementami kultury każdej ze wspólnot językowych władających tymi językami oraz ich wzajemnych relacji. Podstawą warsztatu pracy tłumacza jest znajomość systemów obu języków, łącznie ze zleksykalizowanymi i zidiomatyzowanymi elementami leksyki. Włączyć należy tu również system wzorców słowotwórczych, według których można budować wyrazy niewystępujące dotąd w użyciu językowym. Wzorce słowotwórcze języka należą również do jego leksyki.

Podstawą jest tu kompetencja tłumacza w zakresie morfologii danego języka dotycząca kategorii gramatycznych oraz możliwości ich wyrażania za pomocą środków językowych, elementów fleksji, zastosowania czasu gramatycznego, strony czy trybu, w zakresie nominalnym – elementów rodzaju gramatycznego, liczby i przypadku. Poszczególne części mowy są realizowane za pomocą odpowiednich środków składniowych. Pośród zasad składni należy uwzględnić kolejność w zdaniu odpowiednich jego członów, odpowiednie zastosowanie poszczególnych członów zdania oraz ich części.

Znajomość leksyki polega na przyporządkowaniu elementowi formalnemu znaku odpowiedniej dla niego treści, a zwłaszcza odniesienia jej do odpowiedniego elementu języka docelowego – oznaczania. Rozgraniczyć należy tu znajomość słownictwa podstawowego, tzn. wyrazów jednomorfemowych i wyrazów pochodnych wielomorfemowych oraz derywatów paradygmatycznych. Wyrazy

pochodne – głównie złożenia i derywaty stanowią podstawę znajomości językowej i winny być wprowadzane w pierwszych etapach nauczania języka. Ich istnienie odpowiada zachowaniu zasady ekonomii językowej i umożliwia nazywanie nowych elementów rzeczywistości pozajęzykowej za pomocą morfemów już istniejących bez konieczności budowania nowych rdzeni. Elementem twórczym leksyki jest istnienie w niej, pośród leksykalizacji, wzorców słowotwórczych, według których można w sposób mniej lub bardziej dowolny, zgodnie z kontekstem i konsytuacją, konstruować według znanych już zasad słowotwórczych wyrazy dotychczas nieużywane.

Ważnym przyporządkowaniem jest tu przynależność poszczególnych elementów leksykalnych do określonych pól semantycznych języka wyjściowego i docelowego, które częstokroć bywa różne, por. polskie *palec* używane dla palców u rąk i u nóg a niemieckie rozróżnienie między *Finger* a *Zehe*. Rozgraniczyć należy tu z jednej strony obecność określonych odpowiedników języka wyjściowego w docelowym, z drugiej zaś przynależność określonego elementu leksykalnego o określonym znaczeniu w języku docelowym do innego pola semantycznego niż w języku wyjściowym¹.

Niezbędnym elementem warsztatu pracy tłumacza jest jednak również – jak już wspomniałem – znajomość elementów kultury wspólnot językowych władających językiem wyjściowym i docelowym. Znajomość sytuacji, w których można posłużyć się takim, a nie innym zwrotem i wzajemnych relacji, kontekstu, kwestii zachowania zasad pragmatyki językowej. Znajomość kultury można by określić jako wiedzę.

Dotyczy to również wiedzy tłumacza na temat danego zagadnienia, wiedzy „wokół” określonej sprawy. Wiedza fachowa w tłumaczonym zakresie oraz znajomość tła, tj. konkretnej sytuacji, do której wezwano tłumacza, wraz z elementami kulturowymi pomaga tłumaczowi i powoduje, że tłumaczy on nie przekazywany przez nadawcę tekst, który jest dla niego nieznan, lecz tekst wypowiedziany w kontekście znanej sobie sprawy.

Kolejną kwestią jest przekładalność elementów kulturowych języka wyjściowego na docelowy, zastosowanie właściwych odpowiedników gramatycznych i leksykalnych zgodnych z zasadami pragmatyki i teorii komunikacji. Uzgodnień tych tłumacz winien dokonywać w trakcie procesu tłumaczenia, uwzględniając przy tym, jak to ma miejsce w zwykłej rozmowie, jej dotychczasowy przebieg i wynikające z tego ewentualne aluzje do dotychczasowego jej przebiegu. Odbywa się to w różny sposób, w zależności od tego, czy mamy do czynienia z tłumaczeniem pisemnym, czy ustnym. Podczas tłumaczenia pisemnego tłumacz ma możliwość korzystania z wszelkich dostępnych źródeł łącznie z elektro-

¹ Jako opracowania mogą tu służyć m.in. prace Waltera Porziga (1950, 1973), Josta Triera (1973), Leo Weisgerbera (1973). Por. też Stopyra (2008).

nicznymi. Tłumaczenie pisemne winno możliwie w jak największym stopniu spełniać stosowne warunki, np. wierność. Podczas tłumaczenia konsekwentnego i symultanicznego tłumacz niejako sam współuczestniczy w przekazie: w dialogu – w wyżej wymienionym sensie, w monologu – interpretując poszczególne jego elementy tak, aby znaleźć właściwy do kontekstu, konsytuacji i pozostałych w/w zasad odpowiednik w języku docelowym. Wymaga to dużego wysiłku umysłowego tłumacza, który podczas tłumaczenia konsekwentnego i symultanicznego tkwi „jedną nogą” w kulturze języka wyjściowego, a „drugą” – docelowego. Jakość tłumaczenia zależy również od kognitywnej kompetencji tłumacza, jego zdolności rozumienia ze słuchu języka wyjściowego oraz formułowania wypowiedzi w języku docelowym.

Ważnym elementem, który należy uwzględnić w pracy tłumacza, są elementy hipotezy Sapira-Whorfa. Teoria relatywizmu językowego mówi o tym, że z jednej strony język narzuca nadawcy pewne określone sposoby wyrażania komunikatu, z drugiej zaś język sam stanowi odbicie rzeczywistości pozajęzykowej wspólnoty językowej języka wyjściowego i docelowego. W tym sensie tłumacz powinien znać „językowy obraz świata” obu języków, tj. elementy rzeczywistości pozajęzykowej, które – jako potrzebne lub ważne dla którejś ze wspólnot – oddawane są przy pomocy określonych elementów leksykalnych. Elementy ważniejsze, klasyfikujące, z zasady oddawane są przez wyrazy proste, bardziej subtelne relacje – dalsze rozgraniczenia – również przez wyrazy pochodne (por. np. pole semantyczne *Familie* w języku niemieckim). Owoce opracowań tej teorii sporządzone dla obu języków mogą w dużym stopniu pomóc tłumaczowi w jego poszukiwaniach możliwości oddania określonych struktur języka wyjściowego w języku docelowym. W zastosowanej w niniejszych rozważaniach dychotomii „elementy językowe a kulturowe” teorię tę można by zaliczyć do wiedzy kulturowej tłumacza *sensu largo*.

Specyficznym sposobem oddawania rzeczywistości pozajęzykowej z punktu widzenia składni w wyrazach pochodnych jest uporządkowanie ich według ich struktury predykatowo-argumentowej w języku wyjściowym i docelowym. Poszczególne wyrazy można w pierwszej kolejności zaliczyć do określonej roli semantycznej, w dalszej zaś przyporządkować w zależności od tego, który z członów odpowiedniej frazy motywuje dany wyraz, np. *pracownik* – nomen agentis motywowany przez predykat – ‘ktoś, kto pracuje’, podobnie *wojownik* – ‘ktoś, kto wojuje’, *malarz* – ‘ktoś, kto maluje’, *projektant* – ‘ktoś, kto projektuje’, *sprzedawca* – ‘ktoś, kto sprzedaje’; *kierowca* – ‘ktoś, kto kieruje’, *magazynier* – ‘ktoś, kto magazynuje’; *ogrodnik* – nomen agentis motywowany przez dopełnienie – ‘ktoś, kto uprawia ogród’, podobnie *pszczelarz* – ‘ktoś, kto hoduje pszczoły’, *stolarz*, *rusznikarz*, *parasolnik*, *kapelusznik*, *blacharz*. Analogicznie nomina actionis/acti – motywowane przez predykat, np. *malowanie*, *kierowanie*, *spawanie*, *noszenie*, *pakowanie*, *hodowanie*; nomina patientis motywowane przez

predykat, np. *doktorant, habilitant*; nomina loci motywowane przez predykat, np. *pralnia, suszarnia, prasownia* itp.

Reasumując, należałoby stwierdzić, iż do pracy tłumacza niezbędna jest nie tylko odpowiednia wiedza językowa dotycząca systemu języka wraz z jego leksyką, lecz także wiedza kulturowa *sensu largo* wraz ze znajomością językowego obrazu świata języka wyjściowego i docelowego i funkcjonujących w nich pól semantycznych.

Literatura

- PORZIG Walter, 1950, *Das Wunder der Sprache*, Bern.
- PORZIG Walter, 1973, *Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen*, w: Schmidt Lothar (red.), *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Darmstadt, s. 78-128.
- STOPYRA Janusz, 2008, *Nominale Derivation im Deutschen und im Dänischen*, Wrocław.
- TRIER Jost, 1973, *Über Wort- und Begriffsfelder*, w: Schmidt Lothar (red.), *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Darmstadt, s. 1-38.
- WEISGERBER Leo, 1973, *Vom inhaltlichen Aufbau des deutschen Wortschatzes*, w: Schmidt Lothar (red.), *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes*, Darmstadt, s. 193-225.